

Sylwia Górzna, Jan Paweł II wobec obecności islamu w Unii Europejskiej. Konteksty politologii religii, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku: Słupsk 2018, ss. 733.

Badania naukowe dotyczące wielkich religii i systemów filozoficznych są dla Europy i – szerzej – dla świata łańciskiego priorytetowe w XXI wieku, szczególnie w obszarze nauk humanistycznych. Dzieje się tak przynajmniej z dwóch powodów: zwiększonej migracji ludności, wywodzącej się z odmiennych religijnie i kulturowo terytoriów geograficznych, oraz coraz częstszych konfliktów także na tle religijnym, wynikających z radykalnego ujęcia religii, dążącego do manifestowania siły. Obserwowane, zwłaszcza w ostatnim czasie, skrajne postawy społeczności muzułmańskiej mające na celu prezentację siły oraz bezwzględność wobec upadłego moralnie – jej zdaniem – świata łańciskiego, utrwalają w społeczeństwie Zachodu przekonanie, że islam jest religią miecza i terrorystów. Rodzi się zatem pytanie: czy w atmosferze społecznego przerażenia islamem jest możliwe prowadzenie dialogu? Aktualna sytuacja radykalizacji islamu staje się niewątpliwie nowym wyzwaniem na płaszczyźnie dialogu.

W swojej książce „Jan Paweł II wobec obecności islamu w Unii Europejskiej. Konteksty politologii religii” Sylwia Górzna analizuje liczne dokumenty świętego papieża Jana Pawła II, wskazując na prezentowane przez niego teologiczne i społeczne aspekty założeń oraz praktyki dialogu międzyreligijnego – zwłaszcza z islamem – i aplikuje je do dziedziny polityki. W ten sposób z religioznawczego punktu widzenia autorka dotyka ważnego problemu badawczego, jakim jest próba odpowiedzi na pytanie o funkcje religii jako takiej, o jej cele, bez ograniczania się jedynie do odpowiedzi, która wskazuje na jej pierwszorzędną rolę – to jest prowadzenie do „zbawienia” (różnie rozumianego), do łączności z sacrum. Religia pełni też inne funkcje i dlatego zawsze istnieje możliwość jej instrumentalnego wykorzystywania do realizacji celów pozareligijnych. W rozwoju religioznawstwa zadziwia pomijanie tego właśnie aspektu. Niejako na naszych oczach tworzy się nowa subdysciplina naukowa – politologia religii, która może wejść w przedmiot badań religioznawstwa (aktualnie nauk

o kulturze i religii), ale równie dobrze może stać się przedmiotem badań politologii (aktualnie nauk o polityce i administracji). Najogólniej rzecz ujmując, przedmiotem badań charakterystycznym dla tej subdyscypliny byłyby relacje zachodzące pomiędzy sferą religii a sferą polityki. Jest to dzisiaj niezwykle aktualne wyzwanie, o czym świadczą chociażby liczne publikacje, zwłaszcza ze środowisk dziennikarzy i polityków.

Już w pierwszych słowach „Wprowadzenia” do swojej publikacji Sylwia Górzna podkreśla, iż „przyjmuje się, że po raz pierwszy terminu politologia religii (niem. *Religionspolitologie*) użył Claus-Ekkehard Bärsh (Uniwersytet Duisburg-Essen) na początku lat 90. XX wieku. W ciągu kilku następnych lat politologia religii spotkała się z akceptacją wielu prestiżowych ośrodków naukowych, tj.: Uniwersytetu w Cambridge (Wielka Brytania), Uniwersytetu Georgetown (USA) oraz Uniwersytetu w Belgradzie (Serbia)” (s. 5–6). Nieco dalej zaznacza: „Politologia religii znalazła uznanie także w Polsce. W 2015 i 2016 r. można mówić o licznych przejawach legitymizacji politologii religii jako subdyscypliny na gruncie religioznawstwa, jak i nauk o polityce, a dowodem na taki stan rzeczy jest wyszczególnienie paneli tematycznych odnoszących się do sprzężeń religii i polityki na kongresach religioznawczych i politologicznych” (s. 6). Naturalnie autorka – co widać w jej bibliografii oraz w rozdziale pierwszym – ma świadomość, iż ta tendencja uznawania i tworzenia się politologii religii w Polsce rozpoczęła się o wiele wcześniej.

Omawiana książka Sylwii Górznej zawiera siedem rozdziałów. W pierwszym rozdziale autorka przedstawia konteksty politologii religii, a w nim m.in. omawia podstawowe związki religii i polityki oraz dyskursy, które tym związkom towarzyszą. W rozdziale drugim przedstawia podstawowe pojęcia, do których odwołuje się w pracy. Są one omówione bardzo szeroko. Wydaje się, że nawet za szeroko, zwłaszcza że autorka stosuje tutaj często styl haseł encyklopedycznych. Kolejny rozdział prezentuje dialog katolicko-muzułmański (z perspektywy papieżstwa) na przestrzeni wieków. Przedstawia go bardzo rzetelnie, począwszy od jego prekursorów, aż po współczesność. Dużo miejsca poświęca II Soborowi Watykańskiemu i jego dokumentom. Następnie omawia nauczanie społeczne Jana XXIII i Pawła VI, powołanie Sekretariatu dla Niechrześcijan, krótki pontyfikat Jana Pawła I oraz filozofię dialogu i nauczanie społeczne Jana Pawła II i jego następców. Czwarty rozdział prezentuje działalność polityczną i dyplomatyczną Jana Pawła II. Znaleźć w nim można m.in. omówienie podstawowych zasad społecznych w ujęciu papieskim, strukturę systemu politycznego Watykanu, przedstawienie Stolicy Apostolskiej jako podmiotu stosunków międzynarodowych, znaczenie i działalność wybranych dykasterii Kurii

Rzymskiej oraz dyplomacji motywowanej religijnie i wysiłków św. Jana Pawła II na rzecz pokoju. Piąty rozdział koncentruje się na obecności islamu w Europie. Rozpoczyna go omówienie procesu migracji, jej przyczyn i etapów. Autorka odwołuje się przy tym do m.in. do dokumentów, przemówień i wypowiedzi Jana Pawła II. Następnie charakteryzuje ona społeczność muzułmańską w Europie, mówiąc m.in. o tożsamości muzułmanów europejskich, ich integracji, marginalizacji i gettoizacji, przedstawia status prawny i instytucjonalny muzułmanów oraz relacje państwo-Kościół na przykładzie 25 krajów Unii Europejskiej. Szósty rozdział autorka poświęca spotkaniom Jana Pawła II z muzułmanami. Prezentuje w nim m.in. pielgrzymki europejskie Jana Pawła II zawierające w programie spotkania z wyznawcami islamu, omawia ona spotkania międzyreligijne w Asyżu w 1986, 1993 i 2002 r., w których uczestniczyli m.in. muzułmanie oraz inne spotkanie międzyreligijne. W ostatnim, siódmym rozdziale autorka koncentruje się głównie na koncepcji Europy i integracji europejskiej według Jana Pawła II. Szeroko prezentuje w nim przemówienia papieskie do organizacji międzynarodowych, objawy i przyczyny marginalizacji religii w Unii Europejskiej, politykę Unii wobec islamu, a także takie zjawiska jak sekularyzację, prywatyzację, laicyzację, fundamentalizm muzułmański, islamofobię i niektóre wymiary globalizacji.

Niniejsza, bardzo cenna i obszerna, książka wpisuje się w nurt opracowujący i przypominający o potrzebie szczegółowych badań dotyczących politologii religii, w tym historii relacji kultury europejskiej – i co za tym idzie chrześcijaństwa – z kulturami przesiąkniętymi islamem. W swojej książce Autorka skoncentrowała się na myśli Jana Pawła II. Dotychczasowe studium tych problemów z pewnością nie przyniosło wyczerpujących opracowań i analiz. Stąd też uzasadniony jest wybór tematu oraz przedstawionej problematyki. Niniejsza praca stanowi znaczący wkład autorki w prezentację politologii religii w kontekście nauczania Jana Pawła II. Jednak widać też, iż w tej bardzo obszernej pracy dominuje wysiłek kwerendy, przyswojenia oraz prezentacji myśli na temat islamu w dorobku Jana Pawła II. Można zatem postawić pytania: Czy ta książka ma charakter twórczy, gdyż z pewnością przynosi pokusę ograniczenia się do samej prezentacji tej myśli, bez udziału własnej analizy i dociekania? Czy autorka w swojej pracy trzymała się badawczego celu, który sobie we wstępie postawiła? Czy praca zachowała badawczy charakter, nie ograniczając się do referencji cudzych poglądów i zgromadzonych przez innych danych? Chociaż ten wątek refleksji własnej i analizy zjawisk jest w pracy subtelny i nie rzucający się w oczy, to jednak istnieje. Autorka jest świadoma badawczych celów, do których zdążyła. Owszem, niekiedy za bardzo daje się wciągnąć w samą

prezentację zjawiska, ale dla jej obrony warto podkreślić, że opisywane przez nią fakty ze względu na swoją nowość tak pochłaniają uwagę współczesnego czytelnika, że nieraz może już brakować sił na ich szczegółową analizę. Niemniej w pracy bez wątpienia występuje analiza zjawisk, a nie tylko sama ich prezentacja. W kontekście politologii religii mieści się wiele zagadnień i niektóre z nich zostały zaprezentowane w rozprawie. Dążąc do ukazania zakresu istotnej dla politologii problematyki związanej z religią, autorka wyciągnęła oryginalne wnioski. Należą do nich m.in.:

- zwrócenie uwagi na potrzebę docenienia politycznego wymiaru dialogu międzykulturowego, a zwłaszcza dialogu międzyreligijnego (dialogu Kościoła katolickiego z islamem) i jego form;
- pionierskie ukazanie dokumentów papieskich, wypowiedzi i przemówień w kontekście politologii religii;
- dostrzeżenie politycznego wymiaru działalności dykasterii Kurii Rzymskiej oraz jej dokumentów;
- ukazanie globalizacji solidarności w kontekście politologii religii.

Wydaje się, iż treść rozprawy pogłębia w refleksji politologii religii m.in.:

- relacje religii i polityki w ujęciu religii – chrześcijaństwa i islamu;
- podstawowe związki między religią a polityką;
- znaczenie nauczania społecznego Kościoła;
- stanowisko Soboru Watykańskiego II, który w sposób bezprecedensowy otworzył Kościół na dialog z innymi religiami, wobec islamu;
- rolę dialogu międzykulturowego i międzyreligijnego w budowaniu pokoju;
- wpływ chrześcijaństwa na proces integracji europejskiej oraz stosunek Unii Europejskiej do islamu.

Znaczny wkład tej wartościowej pozycji wydawniczej jest widoczny m.in. w samodzielnej interpretacji i ocenie wielu zagadnień na styku religii i polityki (islam i chrześcijaństwa), zwłaszcza w okresie pontyfikatu Jana Pawła II. Autorka dokonuje analizy wielu dokumentów papieskich, przemówień i wypowiedzi mieszczących się w zakresie politologii religii. Ukazuje ona nie tylko ich religijny, ale również polityczny oddźwięk. Na uwagę zasługuje także omówienie przez nią sytuacji muzułmanów w Europie oraz prezentacja ich statusu prawnego i instytucjonalnego.

Bardzo cenne wydają mi się słowa z „Zakończenia”, w którym autorka podkreśla, iż „polityczny wymiar dialogów międzykulturowego i międzyreligijnego stanowi wartość samą w sobie, dając nowe możliwości w stosunkach międzynarodowych i polityce konsensu politycznego, przyczyniając się do budowania pokoju na świecie. Należy przywiązywać większą uwagę do tego wymiaru, bowiem religia i autentyczna kultura nie są źródłem

zderzenia i konfliktu. Świat międzyreligijny i międzykulturowy pozwala stworzyć świat oparty na braterstwie i pojednaniu. Te rodzaje dialogu są fundamentem przyszłości” (s. 623). I na samym końcu: „Kształt islamu w Europie XXI wieku będzie zależał m.in. od wysiłku muzułmanów i chrześcijan, zmierzającego do lepszego wzajemnego poznania, akceptacji swych odmienności, prowadzenia dialogu międzyreligijnego. Powołaniami każdego chrześcijanina są angażowanie się i prowadzenie dialogu międzyreligijnego, w tym z muzułmanami, kroczenie drogami przyjaźni, szacunek do przekonań religijnych drugiego, przestrzeganie Dekalogu dialogu międzyreligijnego” (s. 625).

Z pewnością zaletą tej książki jest próba możliwie całościowego podejścia do tematu, choć jej obszerność i częste przywoływanie podstawowych definicji utrudnia nieco lekturę. Wydaje się jednak, że mimo to publikacja może być bardzo pożyteczną lekturą dla wszystkich, którzy zajmują się dialogiem międzyreligijnym i międzykulturowym z islamem, zwłaszcza na terenie Unii Europejskiej.

Jarosław Różański OMI